

РЕЦЕНЗІЯ
НА МОНОГРАФІЮ ГАННИ МИХАЙЛІВНИ
КУЛАГІНОЇ-СТАДНІЧЕНКО
«ФЕНОМЕН ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ
ПРАВОСЛАВНОГО ВІРУЮЧОГО»

REVIEW
OF THE MONOGRAPH BY HANNA KULAGINA-STADNICHENKO
«THE PHENOMENON OF INDIVIDUAL RELIGIOSITY
OF THE ORTHODOX BELIEVER»

Православ'я в Україні сьогодні перебуває, з одного боку, в стані кризи, яка створена та поглиблюється конфліктом двох, на сьогоднішній день, уже канонічних церков – Української православної церкви МП та Православної церкви України, а з іншого боку, в стані активного формування новітніх взірців православ'я відповідних запитам сьогодення. Останнє особливо притаманне Православній церкві України перед якою гостро стоїть задача формування власного шляху розвитку, відповідного соціальним, політичним, культурним та, певною мірою, економічним реаліям в яких вона народилась та в яких відбувається її становлення. В такій ситуації важливого значення набуває усвідомлення проблемного поля індивідуальної релігійності українського православного, виділення його характерних рис. Це автоматично залучає у коло наукових проблем та завдань, які необхідно розв'язати, вивчення актуального на сьогодні впливу православ'я на світорозуміння (релігійна свідомість), світосприйняття та світовідчуття (релігійна психологія), світоставлення, формування релігійної

поведінки та соціальної діяльності (релігійна практика), суб'єкта православної віри. Саме цій проблемі і присвячена монографія Ганни Михайлівни Кулагіної-Стадніченко «Феномен індивідуальної релігійності православного віруючого».

Авторові потрібно віддати належне за те, що взялась розробляти тему, яка пов'язана з процесами світоглядних та екзистенціальних вимірів, котрі не завжди піддаються формалізації, зокрема на засадах кількісного та якісного оцінювання меж православності. Досягнення поставленої мети потребувало, перш за все, чіткого визначення основних концептуальних категорій, чому і присвячений перший розділ книги. Короткий історичний огляд вжитку в наукових працях поняття «індивідуальна релігійність» супроводжується, між тим, глибоким розумінням неоднозначності його тлумачень. На відміну від спрощеної класифікації дослідників радянської доби, які обмежувались типологією – переконаний, віруючий за традицією, такий, що сумнівається, невіруючий, західні дослідники аналізують широкий діапазон чинників її формування. Через аналіз праць психологів, релігієзнавців, богословів, соціологів авторові вдалось розкрити широку палітру чинників, які виходять далеко за межі виключно релігійної сфери, але мають доволі сильний вплив на формування індивідуальної релігійності. Означене вказує на цілісний підхід автора до аналізу феномену людини, в якому кожна із сфер її буття не може бути зрозумілою поза тісним зв'язком із іншими сферами. Тому формування індивідуальної релігійності носить психологічний, соціальний, культурологічний та, навіть, економічний характер, що вдало продемонстровано автором.

Заслуговує на увагу третій параграф першого розділу книги в якому, розкриваючи богословське розуміння індивідуальної релігійності віруючого як «особистісної онтології», автор розкриває межі філософської та богословської взаємодії в онтології віруючого. Досить сміливим висновком автора є зауваження про те, що «богослов'я передбачає «певну філософську антропологію», особистісну реалізацію благодатної звістки завдяки філософському осмисленню, власній відповідальності, закликає «впізнати у собі людину» або остаточно переконатися, що ти не такий, яким тебе мислить християнство» [Кулагіна-Стадніченко 2019: 41].

Масштабність проблеми спонукала автора залучити до дослідження і аналізування понятійного апарату категорії аксіологічного, онтологічного, гносеологічного та діяльнісного чинників індивідуальної релігійності, чому присвячений другий розділ книги. Аналізуючи ключові антропологічні категорії – «свобода» та «любов» автор показує наявність трансформацій у їх розумінні та тлумаченні від патристики до наших днів. Зокрема, зауважується на тому, що «грецькою патристикою тема свободи розкривається, передусім, з раціональних позицій, а вже потім – з доктринальних. Тут не спостерігається гострота конфлікту між сприйняттям свободи та божественним передвизначенням, яка яскраво помітна у латинській традиції. Однак свобода православного віруючого чітко окреслена. Вона набуває свого розвитку у моральній та метафізичній площинах людського буття, реалізується внаслідок усвідомлення індивідом богоподібності, уможливорює виповнення через безкінечність обмеженого людського ресурсу» [Там само: 77]. Водночас на творчому характері свободи, як зауважує автор, акцентується увага на початку 20 століття. Зокрема,

«П. Євдокимов наголошує на відсутності «будь-якого *гетеро* (іншого) у «теономії» (богозаконні)», стверджує про перехід індивідуальних взаємовідносин Бога та людини від рабського до дружнього формату. «Етика друзів Божих» передбачає творчий характер свободи, позбавлення формату простого підпорядкування, відтворення, копіювання» [Там само: 78]. Підсумовуючи чисельні концепції розуміння свободи автор акцентує увагу на тому, що в православному розумінні свободи ключовим є усвідомлення того, що вона може бути реалізована лише на надприродному онтологічному рівні.

Поруч із категорією свободи по значущості у антропологічному контексті є категорія любові. Водночас, автор починає її аналіз із констатації того, що православна онтологія любові «надто специфічна» [Там само: 84]. Постаючи однією із найголовніших аксіологічних категорій, вона водночас, як показує автор, виконує ряд і виключно прагматичних цілей. Зокрема, в персоналістичному контексті любові притаманна виховна функція, оскільки здійснення заповіді любові «передбачає подолання егоцентризму, отожднюється з милосердям, самовіддачею, самопожертвуванням, прощенням, буттям для іншого» [Там само: 84]. На думку автора, любов відіграє ключову виховну роль і у формуванні християнського способу життя, який, в сучасній богословській думці, має велике значення не лише в есхатологічному контексті, але і для вирішення багатьох сучасних соціальних проблем, зокрема, допомагає «вийти з екологічної кризи, вирішити проблему трансплантації органів, сприяти подружній вірності, підняти авторитет традиційної, християнської сім'ї у суспільстві, розв'язати проблему батьків і дітей, переконати молодь дотримуватись високих соціальних та моральних стандартів, відмовитись

від раннього статевого життя, абортів, пияцтва, тютюнопаління, наркоманії, залежності від руйнівного впливу засобів масової інформації» [Там само: 85].

Звертаючись до онтологічних підстав індивідуальної релігійності автор розглядає православну традицію ісихазму. На її думку, вчення про Обоження є внутрішньою потребою людини мати Бога [Там само: 118]. Значним добробком автора є аналіз особливості тлумачення феномену обоження богословами української православної традиції. Автор зауважує на тому, що ключовим тут постає стан богопочитання, який осмислюється та аналізується в широкому контексті пошуку онтологічної потреби пізнання суті обоження із врахуванням наукових надбань антропології, психології, соціології, вивчення людської природи на основі висновків християнської антропології. Функціонально богопочитання вважається засобом задоволення найголовніших духовних потреб людини, зводиться до самовдосконалення у контексті уподібнення людини до Самого Бога, тобто – до її обоження. При цьому феномен богопочитання розглядається з кількох точок зору, а саме: історичної, моральної, антропологічної [Там само: 121].

Неможливо не погодитись з автором в тому, що сучасний стан православної духовності став результатом еволюційного процесу, що тривав дев'ятнадцять століть. На ньому позначилися етнічні і культурні фактори, в тому числі – палестинський, сирійський, елліністичний, слов'янський тощо. Означені чинники, безумовно, формують певний тип релігійності, який має формотворчий антропологічний вплив, в результаті якого сучасний воцерковлений православний характеризується чітким набором рис, як тілесного, так і психологічного та духовного характеру.

Означене вище вказує на те, що в книзі автором здійснюється ґрунтовний філософсько-релігієзнавчий аналіз складного світоглядного феномену – індивідуальної релігійності православного віруючого, що, в результаті, є ґрунтовним внеском в релігієзнавче, філософське та богословське його розуміння.

Не викликає сумніву актуальність проведеного дослідження, оскільки православ'я є домінуючою конфесією України і, відповідно до історичних реалій, тривалий час відіграло роль етнічної релігії українців. Водночас, в умовах розбудови незалежності України православний віруючий опинився в ситуації складного екзистенційного вибору між православ'ям російським, яке домінувало історично та українським, яке утверджується в сьогоденні, між ворожим ставленням до вільного вибору православної конфесії іншим, та толерантним до нього ставленням. Означені питання є у фокусі роботи, що дозволяє розкрити унікальність безпосередньо українського православного.

Наукова новизна виконаного дослідження забезпечується як постановкою проблеми, так і способом її вирішення. Обрана автором методологія і категоріально-понятійний інструментарій відповідають рівню сучасних наукових досліджень і поставленим в роботі завданням. Монографія містить аргументоване обґрунтування теоретичних основ проблеми індивідуальної релігійності православного віруючого. В роботі здійснюється аналіз наукових підходів та положень, який засвідчує доцільність використання обраної автором методології.

Досить цікавим і новітнім у монографії Г.М. Кулагіної-Стадніченко постає введення категорії «статутного типу індивідуальної релігійності». Показано, що така людина базує своє життя на певних, конкретних директивах та

авторитеті, лідера. На думку автора, статутність перетворюються на світське ідолопоклонство, коли замість живого Бога, розп'ятого і воскреслого Христа відбуваються суперечки про статuti, стилі, правила, заборони, що, власне, зраджує Христа в ім'я держави, нації, соціальної ідеї, власного комфорту, благополуччя та, відповідно до сучасних багатоаспектних умов існування, є базою конфліктів.

Вважаємо, що монографія Г.М. Кулагіної-Стадніченко «Феномен індивідуальної релігійності православного віруючого», розв'язує поставлену наукову проблему особливостей індивідуальної релігійності в сучасних українських реаліях. Рецензована наукова праця має велике теоретичне значення та практичну цінність і може бути рекомендованою як науковцям, здобувачам вищої освіти, так і керівникам державних установ, пов'язаних із діяльністю релігійних організацій.

Професор Тетяна Гаврилюк

Список літератури

Кулагіна-Стадніченко Ганна Михайлівна. Феномен індивідуальної релігійності православного віруючого. Монографія / Ганна Кулагіна-Стадніченко. – К.: Інтерсервіс, 2019. – 322 с.

References

Kulagina-Stadnichenko Anna Mikhailovna. The phenomenon of individual religiosity of the Orthodox believer. Monograph / Anna Kulagina-Stadnichenko. – K.: Interservice, 2019. – 322 p.